

جواد محقق، مسؤل شورای خرید کتاب وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی:

کتاب‌های کمک درسی «حمایتی» نیستند

گفت‌وگو از سمانه آزاد

• شورای خرید کتاب وزارت ارشاد و فرهنگ اسلامی شامل چه کسانی است؟

○ این شورا از نمایندگان انجمن‌های نویسندگان، نمایندگان نهادهای مربوط به کتاب و کتاب‌خانه، برخی از مسئولان حوزه‌ی کتاب وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی و نیز کارشناسانی در حوزه‌های گوناگون، اعم از علوم انسانی، تجربی و پایه که تخصص‌های ویژه دارند و انتخاب کتاب نیازمند تخصص آن‌هاست، تشکیل شده است. در بعضی دوره‌ها، ناشران هم در این شورا نماینده داشتند که هرچند ماه یک‌بار تغییر می‌کرد و فعلاً بنا به دلایلی حذف شده است. بنده هم به عنوان نماینده‌ی «انجمن نویسندگان کودک و نوجوان» به شورا معرفی شدم که پس از مدتی با رأی‌گیری دیگر اعضا، مسئولیت آن برعهده‌ام قرار گرفت.

• اعضای شورا نماینده‌ی کدام نهادها هستند؟

○ بعضی از اعضا ثابت نیستند و به تناسب نیازهایی که پیش می‌آید، به شورا دعوت می‌شوند تا طبق تخصصشان، صحت علمی بودن کتاب‌ها را برای خرید تأیید کنند. اما اعضای ثابت شامل نماینده‌ی

کتابخانه‌های مساجد، نماینده‌ی کتابخانه‌های قرآنی، نمایندگان تشکل‌های مربوط به نویسندگان (مخصوصاً انجمن قلم و انجمن نویسندگان کودک و نوجوان) و تعدادی از مسئولان ادارات مربوط به کتاب معاونت فرهنگی. تا چندی قبل هم نهاد کتابخانه‌های عمومی نیز در شورا نماینده داشت که در حال حاضر جزو مجموعه‌ی ما نیستند و خودشان مجزا خرید می‌کنند. البته این نمایندگان گاهی تغییر می‌کنند؛ اما نمایندگی هم‌چنان پابرجاست.

هم‌چنین، از حدود یک‌و‌سال نیم پیش قرار بر این شد که هزینه‌ی خرید کتاب‌های حوزه‌های علمیه و کتابخانه‌های دانشگاهی هم به خودشان پرداخت شود. هر چند در این روش ممکن است گروه‌هایی که به انتخاب کتاب گمارده می‌شوند، به بازار کتاب اشراف نداشته باشند، اما اعتقاد بر این بود که آن‌ها در هر صورت زمینه‌ی تخصصی و کتاب‌های مورد نیازشان را بهتر می‌شناسند. به همین دلیل هم بودجه‌ی خرید کتاب به خودشان پرداخت شد.

● روند انتخاب کتاب در شورا چگونه است؟

○ قبل از این که بنده مسئول شورا بشوم، تقریباً همه‌ی کتاب‌ها توسط نمایندگان همه‌ی نهادهای گفته شده ملاحظه، انتخاب و خریداری می‌شد. اما به نظر من این روش ایراداتی داشت؛ از جمله نبود نگاه تخصصی در انتخاب کتاب‌ها؛ به همین دلیل از زمانی که بنده مسئولیت شورا را به عهده گرفتم، در نحوه‌ی انتخاب کتاب تغییراتی ایجاد کردم.

یکی از این تغییرات، تقسیم کار و بررسی تخصصی کتاب‌هاست. به این معنی که کتاب‌های حوزه‌های متفاوت را متخصصان و کارشناسان همان حوزه بررسی می‌کنند و با توجه به تخصص، تحصیلات، اطلاعات کتاب‌شناسی و شناختی که از نویسنده و ناشر دارند، دست به انتخاب کتاب برای کتابخانه‌ها می‌زنند. یعنی حالا هر موضوع کارشناس خودش را دارد. مثلاً کتاب‌های پزشکی توسط یکی از استادان دانشکده‌های پزشکی بررسی می‌شود یا کتاب‌های قرآنی را مسئول کتابخانه‌های قرآنی کشور که دکترای علوم قرآنی است بررسی می‌کند. به همین ترتیب کتاب‌های حوزه‌های دیگر هم توسط دست‌اندرکاران همان حوزه بررسی و انتخاب می‌شود.

علاوه بر این، گاهی قراردادهایی میان وزارت ارشاد و برخی نهادها اعم از دانشگاه‌ها، مساجد، مؤسسات فرهنگی و... منعقد می‌شود که برای برگزاری جشنواره، مسابقه یا فعالیت دیگری که دارند تعداد قابل توجهی کتاب هدیه شود. در این صورت هم با توجه به قرارداد منعقد شده بین ارشاد و نهاد مربوطه، کتاب‌ها توسط شورا انتخاب و خریداری می‌شوند.

● تغییرات دیگری هم در شورا ایجاد شده است؟

○ از دیگر تغییراتی که ایجاد شد، خرید از ناشران دولتی بود. قبل از مسئولیت بنده، فقط از ناشران بخش خصوصی کتاب خریداری می‌شد. به نظر من این روش اشتباه بود. به این دلیل که بخشی از بهترین

کتاب‌های ما در حوزه‌های گوناگون، توسط ناشران دولتی منتشر می‌شود. مثلاً در حوزه‌ی ادبیات کودک و نوجوان، «کانون پرورش فکری کودک و نوجوان»، «انتشارات مدرسه»، «منادی تربیت»، در زمینه‌ی کتاب‌های دانشگاهی، «انتشارات سمت»، در زمینه‌ی علوم دینی «انتشارات حوزه‌ی علمیه» و «دفتر تبلیغات اسلامی» یا «بوستان کتاب» و چند ناشر دیگر، بهترین کتاب‌های حوزه‌ی خودشان را منتشر می‌کنند. با خرید نکردن از این ناشران، مخاطبان ما از بخشی از بهترین کتاب‌های منتشر شده در کشور محروم می‌شدند. در حالی که حق مخاطب کتاب‌خوان ماست که بهترین‌ها و مناسب‌ترین‌های عرصه‌ی تولید کتاب را در کتابخانه‌ها بیابد. به‌خصوص که بسیاری از ناشران بخش خصوصی، به علت کم‌توانی فنی و مالی، ممکن است نتوانند کتاب‌های پر هزینه را منتشر کنند. با توجه به این دلایل، این قاعده را با گفت‌وگوهایی که با معاونت فرهنگی وزارت ارشاد داشتیم، تغییر دادیم و حوزه‌ی ناشران را عام‌تر و گسترده‌تر کردیم.

تغییر عمده‌ی دیگری که ایجاد شد، در رابطه با مراجعه‌ی ناشران به شورا بود. در گذشته ناشران برای ارائه‌ی آثارشان شخصاً به شورا مراجعه می‌کردند و همین موضوع، باب گفت‌وگوهای بعضاً نامطلوب، ارتباطات خاص و گاهی اصطکاک‌ها را پیش می‌آورد. از سوی دیگر، طبیعتاً ناشری که بیشتر مراجعه می‌کرد، کارش پیش می‌افتاد. در حالی که برخی ناشران، به‌خصوص آنان که در شهرستان‌ها بودند، کمتر می‌توانستند مراجعه کنند. به همین دلیل ممکن بود کتاب‌هایشان کمتر در معرض دید و توجه باشد. برای جلوگیری از این قضیه و احقاق حق ناشرانی که

در شهرستان‌ها بودند یا کمتر مراجعه می‌کردند؛ به عنوان سومین تغییر حضور مستقیم به شورای خرید را هم منتفی کردیم. در حال حاضر از همان سهمیه‌ای که برای وزارت ارشاد ارسال می‌شود، یک نسخه هم به شورا می‌آید و مورد بررسی قرار می‌گیرد.

تغییر دیگری که ایجاد شد این بود که به صورت موردی، مثلاً زمانی که کتابخانه‌ی جدیدی تأسیس می‌شود، از کتاب‌های چاپ سال‌های قبل هم خریداری می‌کنیم. در غیر این صورت، این کتابخانه از بسیاری کتاب‌های خوب سال‌های قبل محروم می‌ماند. چون بعضی اشخاص، از موضوع مطلع نیستند، گاهی به شورا اعتراض می‌کنند که چرا تبعیض می‌ورزد و از بعضی ناشران، کتاب‌های قدیمی‌ترشان را می‌خرد. در حالی که این کار قانونی است، و برای غنی کردن کتابخانه‌های تازه تأسیس انجام می‌شود. هم‌چنین است خرید کتاب‌های خسارتی از ناشرانی که به علت حادثه‌هایی مثل آتش‌سوزی یا آب‌گرفتن انبار و... نیازمند بازسازی خودشان هستند.

● میزان خرید هر کتاب چگونه تعیین می‌شود؟

○ تعیین تعداد کتاب برعهده‌ی نمایندگان نهادهای عضو شورا است. به این صورت که به تناسب کتابخانه‌های تحت پوششان، کتاب انتخاب می‌کنند. گاهی ممکن است همه‌ی اعضا از یک کتاب سفارش بدهند که طبیعی است در این صورت تعداد بیشتری از آن کتاب خریداری می‌شود که البته باز برخی به علت ناآگاهی، شورا را به ارتباطات خاص با برخی ناشران متهم می‌کنند. در هر صورت خرید همه‌ی کتاب‌ها به یک اندازه نیست. مثلاً کتاب‌های حوزه‌ی کودک و نوجوان، به علت گستردگی مخاطب، بیشتر خریداری می‌شوند. ولی از یک کتاب فنی یا پزشکی خاص، چون مخاطب عمومی ندارد، طبیعتاً خرید محدودتری صورت می‌گیرد. علاوه بر این‌ها، گاهی وزارت ارشاد طبق قرارداد یا توافق، از طرح‌هایی که نیازمند خرید کتاب هستند، حمایت می‌کند. به این ترتیب که نهادی طرحش را در ارشاد توجیه می‌کند و شورا نیز با توجه به نیاز آن نهاد، برای خرید کتاب اقدام می‌کند.

● کتاب‌های آموزشی در خریدهای شورا چه جایگاهی دارند؟

○ من معتقدم که اصلاً کتاب غیرآموزشی نداریم و هر کتابی به نوعی مطلبی را آموزش می‌دهد. اگر منظورتان کتاب آموزشی با تعریف خاص آن است در آن مورد هم هنوز در کشور تعریف درستی از کتاب آموزشی نداریم. یعنی وقتی می‌گوییم کتاب آموزشی، غالباً منظورمان کتاب کمک‌درسی است؛ یعنی کتابی که محتوایی نزدیک به کتاب درسی دارد. مثل تست یا حل‌المسائل. در هر صورت، شورا معمولاً کتاب‌های کمک‌درسی را نمی‌خرد و این‌گونه کتاب‌ها در زمره‌ی کتاب‌های حمایتی وزارت ارشاد نیستند. سال گذشته، استثنائاً بنا به تقاضای نهاد کتابخانه‌های مساجد کشور، وزارت ارشاد رقمی حدود سه میلیارد تومان را به خرید کتاب‌های کمک‌درسی به خصوص در حوزه‌ی دبیرستان اختصاص داد.

این نهاد استدلال می‌کرد که دانش‌آموزان زیادی برای استفاده از این‌گونه کتاب‌ها به کتابخانه‌های ما مراجعه می‌کنند و اگر بتوانیم نیاز دانش‌آموزان را در این زمینه تأمین کنیم، دانش‌آموزان به تدریج با کتاب و کتابخانه انس بیشتری می‌گیرند و مراجعه‌ی آن‌ها به کتابخانه مستمر می‌شود. من مخالف این خرید بودم و تا مدت‌ها هم فهرست کتاب‌ها را به عنوان مسئول شورا امضا نکردم؛ اما چون از طرفی قرارداد بسته شده بود و قرار هم نبود کار تداوم پیدا کند، نهایتاً خرید انجام شد. اگر منظورتان کتاب‌های آموزشی است که غیرمستقیم در جهت تعمیق و گسترش برنامه‌ی درسی هستند، این کتاب‌ها را در چهارچوب خریدهای شورا برای کودکان و نوجوانان می‌خریم.

• چرا شما با خرید کتاب‌های کمک درسی مخالف بودید؟

○ من معتقدم اگر کسی به این کتاب‌ها نیاز داشته باشد، نیازش تمام وقت است و نمی‌تواند کتاب را فقط برای یک هفته از کتاب‌خانه به امانت بگیرد. برای مثال، اگر کتاب تست باشد، باید تست هر درس را هم‌زمان با خواندن همان درس در مدرسه بزند که لازمه‌اش همراه داشتن کتاب در طول سال تحصیلی است. اگر تمرین‌ها در داخل کتاب‌ها انجام شود که کتاب دست خورده می‌شود و برای نفر بعدی چندان قابل استفاده نخواهد بود. گذشته از این بسیاری از کتاب‌هایی که به عنوان کتاب کمک درسی منتشر می‌شوند، از نظر کارشناسان آموزش و پرورش، برای

آموزش مناسب نیستند. من مایل نبودم به عنوان یک معلم، به این کار کمک کرده باشم.

• آیا شورای خرید کتاب وزارت ارشاد، در زمینه خرید کتاب‌های برگزیده جشنواره‌ی رشد برنامه‌ی خاصی دارد؟

○ قاعده‌ی کلی شورا، خرید کتاب‌های برگزیده‌ی جشنواره‌های گوناگون وزارت ارشاد، مثل کتاب سال و کتاب فصل کتاب جلال و پروین و... است که به تناسب نوع و رشته‌ی کتاب خریداری می‌شود. با وجود این که شورا از لحاظ قانونی موظف نیست که جشنواره‌های دیگر را پوشش بدهد، اما در حال حاضر این قاعده به جشنواره‌های دیگر نیز تسری پیدا کرده است. یعنی شورا کتاب‌های دیگر جشنواره‌ها را هم تا آن جا که منافعی مبانی فرهنگی کشور نباشند، خریداری می‌کند.

• از نظر شما، به کار طرح سامان‌بخشی و جشنواره‌ی رشد چه اشکالاتی وارد است که باید حل شوند تا این طرح تأثیر بهتری بگذارد؟

○ حوزه‌ی کتاب‌های کمک درسی و فراتر از آن، کتاب‌های کمک آموزشی، حوزه‌ی پول‌سازی است. به همین دلیل هم اغلب کسانی که دنبال سود بردن هستند، به نوعی از این بازار سوء استفاده می‌کنند. میدان دادن به این افراد کار درستی نیست، چه برسد به این که آثارشان را هم بخریم. در طرح سامان‌بخشی کتاب‌های کمک آموزشی و جشنواره‌ی رشد هم، بخشی از کتاب‌هایی که انتخاب می‌شوند، کمک درسی هستند، نه کمک آموزشی. گاهی حتی کتاب‌های عمومی هستند. به همین دلیل، کتاب‌هایی که در دوره‌های گوناگون جشنواره‌ی کتاب‌های کمک آموزشی انتخاب شده‌اند، در

جشنواره‌های دیگر مثل کتاب فصل، جشنواره‌ی حوزه و دیگر جشنواره‌ها هم انتخاب شده‌اند. این نشان‌دهنده‌ی عدم دقت در تحدید موضوع است. من معتقدم مهم‌ترین نقدی که بر جشنواره و طرح سامان‌بخشی وارد است، همین نداشتن تعریف مشخص از کتاب کمک آموزشی است. به نظر می‌آید، زمان تجدید نظر جدی در تعریف کتاب کمک آموزشی فرا رسیده است و ادامه‌ی این روند به همین شکل چندان مقبول نیست. پیشنهاد می‌کنم که آموزش و پرورش یک گروه کتاب‌شناسی جدی داشته باشد. در میان جمعیت دست‌اندرکار آموزش و پرورش اعم از کارشناسان، مؤلفان و معلمان، افراد کتاب‌خوان و کتاب‌شناس خوبی داریم. می‌توان گروه چندنفره‌ای از این افراد را شناسایی کرد که با معیارهای بسیار دقیق، اولویت‌های جشنواره، نمایشگاه‌های کتاب، خرید وزارت ارشاد برای مدارس و دیگر فرصت‌ها را تعیین کنند.

• آیا شورای خرید کتاب وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، به طور اختصاصی برای کتاب‌خانه‌های مدارس هم خرید می‌کند؟

○ در سال تحصیلی گذشته، طبق قراردادی که معاونت فرهنگی وزارت ارشاد، با وزارت آموزش و پرورش بست، قرار شد از ۳۰ میلیارد تومان بودجه‌ی خرید کتاب، پنج میلیارد تومان کتاب، برای کتاب‌خانه‌های مدارس خریداری شود. اما متأسفانه وزارت آموزش و پرورش در استفاده از این بودجه ناتوان عمل کرد. یعنی ساز و کار اداری-اجرایی که می‌باید از این فرصت استفاده می‌کرد، درست عمل نکرد. من در آن زمان مسئول کتاب «دفتر انتشارات کمک آموزشی» و نیز مسئول شورای خرید وزارت ارشاد بودم. اما با وجود تلاش‌هایی که کردم، نتوانستم ترتیبی بدهم که خرید مناسبی صورت بگیرد. در نهایت بعد از همه‌ی گفت‌وگوها و اعتراض‌ها، دوستانی معرفی شدند که در یک فرصت محدود و از روی فهرست کتاب بدون این‌که آن‌ها را ببینند، انتخاب کردند! یکی از ضعف‌های این روش آن بود که دوستان از کمیت و کیفیت کتاب آگاه نمی‌شدند و صرفاً از روی نام کتاب و با حدس و گمان انتخاب می‌کردند. این روش ضعف دیگری هم داشت. ما برای این‌که بدانیم از هر کتاب چند نسخه و برای کجا می‌خواهیم، باید از عدد و رقم مدارس و نیازهای کتاب‌خانه‌های مدارس مطلع می‌بودیم که چنین نبود. سرانجام از پنج میلیارد تومان بودجه‌ی اختصاص داده شده به کتاب‌خانه‌های مدارس، سه میلیارد تومان کتاب خریداری شد؛ با کیفیتی که گفتم. می‌بینید که مشکل همیشه پول و بودجه نیست و گاهی هم ضعف مدیریت و نداشتن سازوکار مناسب است.

همین‌جا من به‌نظرم رسید که یک پیشنهاد کنم و آن این‌که آموزش و پرورش تلاش کند که نماینده‌ای در شورای خرید داشته باشد و برای تجهیز مدارس خرید کند. البته برای انتخاب بهتر و دقیق‌تر تعدادی از کارشناسان هم می‌توانند به او کمک کنند.